

*Афанасьєва М. В.,**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМИ АКТАМИ: ТЕОРІЯ, СУДОВА ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних і практичних аспектів та перспективного законодавства щодо порядку відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами. Проаналізовано практику Верховного Суду за 2022 рік з розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої фізичним та юридичним особам, а також проєкт закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533) [1], запропонований в остаточній редакції перед другим читанням.

Окремо розглянути такі питання: правова природа та дія в часі рішень Конституційного Суду України щодо визнання актів неконституційними, юрисдикційна належність, суб'єктний склад та предмет доказування у справах щодо відшкодування шкоди, строк звернення до суду та порядок справляння судового збору у цій категорії справ.

Розгляд теоретичних питань дослідження, виходить з тези, що за своєю правовою природою визнання Конституційним Судом України неконституційності закону, інших актів або їх окремих положень вказує на те, що такі суперечили нормам Основного Закону з моменту їх прийняття. З дня прийняття рішення Конституційним Судом України неконституційні акти лише втрачають чинність. Відшкодування шкоди, завжди відбувається внаслідок вже прийнятого та застосованого в минулому неконституційного акту. В такому випадку йдеться про ретроспективну відповідальність держави перед особою, а не про ретроспективну дію в часі рішення Конституційного Суду України.

Правозастосовна практика Верховного Суду свідчить, що висновки щодо застосування частини третьої статті 152 Конституції України ще потребують забезпечення сталості та єдності. Висновки Верховного Суду неоднакові як в межах однієї юрисдикції, так і між різними юрисдикціями. Така ситуація обумовлена зокрема відсутністю законодавчого регулювання порядку відшкодування шкоди, як то передбачено частиною третьою статті 152 Основного Закону.

Розроблення проєкту закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533) спрямовано, зокрема на усунення прогалів в регулюванні порядку відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами. Аналіз перспективного законодавства свідчить, що проєкт закону частково розв'язує неоднозначні питання, але не містить системного підходу до вирішення цього завдання. Також законодавчих змін потребує і Закон України «Про судовий збір», доцільно передбачити, що за подання позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі неконституційними актами та діями судовий збір не справляється.

Ключові слова: відшкодування шкоди, верховенство права, неконституційні акти, рішення Конституційного Суду України, ретроспективна відповідальність.

Постановка проблеми: «...Конституція України закріпила принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність. Така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної, а має певні ознаки юридичної відповідальності держави за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків» (Рішення Конституційного Суду України від 30 травня 2001 року у справі №1-22/2001) [2].

Закони та інші акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо було порушено встановлену Конституцією України процедуру їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (частина перша статті 152 Конституції України). Неконституційними актами та діями завдається матеріальна та моральна шкода, фізичним або юридичним особам і держава взяла на себе зобов'язання відшкодувати таку шкоду (частина третя статті 152 Конституції України).

Зазначені конституційні положення передбачають компенсаційний механізм, який дозволяє особі відновити порушене державою право шляхом відшкодування шкоди, але законодавче регулювання порядку відшкодування не встановлено. На практиці з цього приводу виникає неоднакове застосування конституційної норми.

Мета статті дослідити теоретичні підходи, перспективне законодавство та судову практику Верховного Суду за 2022 рік щодо застосування частини третьої статті 152 Конституції України про відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики відшкодування шкоди завданої неконституційними актами досліджувалися такими вітчизняними вченими, як: Ю.Г. Барабаш та Г.В. Берченко (2021) [3], В. М. Бесчастний та В.І. Запорожець (2020) [4], А.А. Єзеров (2020) [5], О.В. Пушняк (2020) [6], Д.С. Терлецький (2019) [7] та іншими. Судова практика, зокрема Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду, останніх років з питання застосування положень частини третьої статті 152 Конституції України та процесуальні аспекти, пов'язані з цією категорією справ, потребують додаткового дослідження. Актуалізує зазначену тематику і розгляд парламентом проєкту закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533), який передбачає регулювання особливостей відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Неконституційний акт своїм існуванням порушує конституційний пра-

впорядок і конституційні права та свободи осіб. Завдання Конституційного Суду України полягає у відновленні конституційного правопорядку шляхом визнання такого акту неконституційним та втрати ним чинності. Постає питання відновлення порушених конституційних прав та свободи, а також компенсації завданої особам матеріальної та моральної шкоди.

Конституція України частиною третьою статті 152 передбачила право фізичних та юридичних осіб на відшкодування від держави шкоди, завданої дією та застосуванням до них актів, визнаних неконституційними. Відшкодування шкоди відбувається в судовому порядку, але, за відсутності якісного законодавчого регулювання, на практиці виникає низка запитань.

Проаналізуємо практику Верховного Суду за 2022 рік щодо розгляду цієї категорії справ та застосування частини третьої статті 152 Конституції України, а також перспективне законодавство, спрямоване на усунення прогалин в законодавчому регулюванні порядку відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами.

Розглянемо аргументацію застосовану Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постановках по справі №240/10144/20 від 28 квітня 2022 року [8] та по справі №140/4408/20 від 14 вересня 2022 року [9], які були відкриті за позовами до Держави Україна про відшкодування матеріальної шкоди, завданої законами, що визнані неконституційними.

Верховний Суд з посиланням на частину другу статті 152 Конституції України та статтю 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначає, що закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Тобто, Верховний Суд резюмує що, за загальним правилом, рішення Конституційного Суду України змінює законодавче регулювання лише для правовідносин, що матимуть місце з дати ухвалення рішення.

Ці аргументи стосовно справ про відшкодування шкоди завданої неконституційними актами, є такими, що не стосуються предмету спору. Шкода завдана неконституційним актом, виникає у період, коли акт діяв та ще не був визнаний неконституційним, тобто в минулому, оскільки не можна заподіяти шкоду неконституційним актом після того, як він за рішенням Конституційного Суду України втратив чинність. Відшкодування шкоди, завжди відбувається внаслідок вже прийнятого та застосованого в минулому до особи неконституційного акту. В такому випадку йдеться про ретроспективну відповідальність держави перед особою, а не про ретроспективну дію в часі рішення Конституційного Суду України.

За своєю правовою природою визнання Конституційним Судом України неконституційності закону, інших актів або їх окремих положень вказує на те, що такі суперечили нормам Основного Закону з моменту їх прийняття. Ухвалення Рішення Конституційного Суду України не створює юридичного факту неконституційності, таким рішенням лише визнається наявність чи відсутність такого факту, який виник в момент прийняття неконституційного акту. З дня прийняття рішення Конституційним Судом України неконституційні акти лише втрачають чинність.

На підтримку вказаного, можна навести пункт 3 резолютивної частини рішення Конституційного Суду України від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 (по справі про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України), за яким Суд визнав Тимчасовий регламент Верховної Ради України, таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) з моменту набрання ним чинності [10].

Верховний Суд у постановках у справі №240/10144/20 від 28 квітня 2022 року та у справі №140/4408/20 від 14 вересня 2022 року на підтримку своєї аргументації посилається також на правові позиції, викладені у низці постановок Верховного Суду, а саме: від 05 грудня 2018 року у справі №453/686/15-а (справа про визнання неправомірними дій суб'єкта владних повноважень при виплаті пенсії за вислугу років та зобов'язання вчинити певні) [11]; від 19 листопада 2018 року у справі №755/4893/18 (755/18431/15-а) (справа про визнання незаконними дій Управління Пенсійного фонду України та зобов'язання припинити дії щодо утримання з пенсії) [12]; від 19 лютого 2021 року у справі № 808/1628/18 (справа про визнання протиправними дій Головного управління Пенсійного фонду України та зобов'язання вчинити певні дії) [13]. Слід зазначити, що висновки у вказаних постановках Верховного Суду не стосуються застосування частини третьої статті 152 Конституції України, ця норма навіть не згадується в них. Більш того, у зазначених справах не було вимог до держави про відшкодування шкоди, завданої неконституційним актом, тобто правовідносини не можна вважати подібними.

Окрім того, в обох постановках колегії суддів посилаються на постанову Великої Палати Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі №4819/49/19 (провадження № 13-76зв/20) [14], але і ця справа також не є подібною, оскільки вона про перегляд за виключними обставинами, а не про відшкодування шкоди, завданої неконституційним актом. І так само як і в попередніх справах, частина третя статті 152 Конституції України не застосовувалась Великою Палатою до спірних правовідносин.

Юрисдикційна приналежність спорів. Конституція України у частині третій статті 152 передбачає, що шкода, завдана актами та діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

У рішенні від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009 Конституційний Суд України зазначив, що «...позитивним обов'язком держави є прийняття відповідного закону, який має визначити порядок та умови такого відшкодування» (абзац п'ятий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини), та звернув увагу Верховної Ради України на необхідність прийняття такого закону (пункт 3 резолютивної частини) [15].

У рішенні від 7 квітня 2021 року у справі № 3-333/2018(4498/18) Конституційний Суд України знову наголосив, що «...з метою реального поновлення у правах громадян України, ... держава зобов'язана розробити порядок (юридичний механізм) відшкодування шкоди, якої вони зазнали внаслідок дії ...» [16] норми закону, визнаної цим рішенням неконституційною.

Але закон, який би встановлював такий порядок, так і не прийнято. Тому норму частини третьої статті 152 Конституції України потрібно застосовувати безпосередньо, ґрунтуючись на положеннях частини другої статті 8 Основного Закону.

Оскільки на законодавчому рівні не визначено чіткого та послідовного порядку, то натепер юрисдикційна приналежність спорів щодо відшкодування шкоди, завданої актами, визнаними неконституційними, вирішується за загальними правилами розмежування справ між юрисдикціями.

Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 10 червня 2021 року у справі №400/4436/20 [17] дійшов висновку про публічно-правовий характер позову про відшкодування шкоди, завданої неконституційним актом, обґрунтовуючи це тим, що спір, який виник між сторонами у справі, стосується права позивача на отримання соціальної виплати, що є предметом розгляду адміністративними судами.

Разом з тим з такою правовою позицією не погодилась колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у постанові від 19 жовтня 2022 року №295/15069/21-ц [18], мотивуючи незгоду тим, що при зверненні до суду, позивачі у справі №400/4436/20, обґрунтовували свої вимоги заподіянням шкоди дією закону, який визнано неконституційним, а не неправомірністю дій суб'єктів владних повноважень. У цих справах суб'єкти владних повноважень діяли відповідно до закону, який надалі визнаний неконституційним, що не перетворює цей спір у публічно-правовий. Тому Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду передала цю справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Яка своєю чергою ухвалою від 16 листопада 2022 року вирішила повернути справу на розгляд колегії суддів, оскільки нею вже висловлена правова позиція щодо юрисдикції спору в подібних правовідносинах і спір належить до юрисдикції адміністративного суду. Велика палата зазначила, що при визначенні предметної юрисдикції спору суд має враховувати правовий висновок, викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду у справах № 14-556цс19, № 14-599цс18 та 14-261цс19.

Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові по справі № 340/2839/20 від 3 листопада 2022 року [19], також сформовано висновок щодо застосування частини п'ятої статті 21 Кодексу адміністративного судочинства України. Колегія суддів зазначила, що заявлення вимог про протиправність рішення суб'єкта владних повноважень в одному провадженні з вимогами про відшкодування шкоди, як того вимагає частина п'ята статті 21 Кодексу адміністративного судочинства України, у випадку стягнення шкоди, завданої внаслідок прийняття закону, який надалі визнаний неконституційним, не є обов'язковим, оскільки протиправність такого рішення (тобто неконституційність закону) вже встановлена Конституційним Судом України і не потребує додаткового розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Суб'єктний склад у справах щодо відшкодування шкоди. Позивачами у справах про відшкодування шкоди, завданої актами та діями, що визнані неконституційними, є фізичні або юридичні особи, яким така шкода завдана. Своєю чергою, відповідно до статті 152 Конституції України така шкода відшкодовується державою.

У зв'язку з особливою формою представництва держави у вигляді множинності осіб, які виступають від її імені, заходи щодо стягнення шкоди повинні бути спрямовані на конкретний державний орган, уповноважений виступати у цих відноси-

нах від імені та в інтересах держави, але конкретного порядку та органу уповноваженого на відшкодування шкоди за частиною третьою статті 152 Конституції України на законодавчому рівні не закріплено.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 27 листопада 2019 року по справі №242/4741/16-ц [20] визначила, що належним відповідачем у справах про відшкодування шкоди є саме держава. Держава бере участь у справі як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай, орган, діями якого завдано шкоду.

Окремо слід зазначити, що хоча відшкодування шкоди здійснюється коштом Державного бюджету України, разом із тим, залучення або ж незалучення до участі у таких категоріях спорів Державної казначейської служби України чи її територіального органу не впливає на правильність визначення належного відповідача у справі, оскільки відповідачем є держава, а не Державна казначейська служба України чи її територіальний орган (постанова Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2019 року у справі №242/4741/16ц) [20].

Предмет доказування у справах щодо відшкодування шкоди. Частина третя статті 152 Конституції України вказує на два види шкоди, що може бути завдана та, відповідно, надалі відшкодована: майнова та моральна.

Під час розгляду справ про відшкодування шкоди, як правило, встановлюються: факт неправомірних дій, наявність шкоди, причинний зв'язок між неправомірними діями та заподіяною шкодою, вина суб'єкта. Однак предмет доказування у справах про відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами, має свої особливості. Зокрема, в такій категорії справ неконституційність акта вже встановлена рішенням Конституційного Суду України та не потребує доведення, також не встановлюється судом і вина окремих посадових чи службових осіб органів публічної влади. Тому позивач має підтвердити доказами розмір завданої матеріальної чи моральної шкоди та наявність причинно-наслідкового зв'язку між неконституційним актом і завданою шкодою.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду в постанові у справах №380/8155/21 від 28 листопада 2022 року; №160/6785/20 від 28 листопада 2022 року; №460/1156/21 від 28 листопада 2022 року; №200/2302/21-а від 01 грудня 2022 року; №500/2792/21 від 01 грудня 2022 за позовами до органів прокуратури відмовив у задоволенні касаційної скарги, у зв'язку з відсутністю підстав для застосування положень частини третьої статті 152 Конституції України через недоведення позивачем наявності майнової шкоди та причинно-наслідкового зв'язку між нею та протиправною бездіяльністю відповідача. Але слід звернути увагу, що в категорії справ про відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами відповідачем є держава, а не конкретний суб'єкт владних повноважень і шкода завдається не бездіяльністю суб'єкта, який державу представляє, а самим неконституційним актом, під час його дії та застосування до особи. Саме такого висновку дійшов Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 10 листопада 2022 року по справі №340/2736/20 [21], частково задовольняючи касаційну скаргу позивачки, яка звернулась до суду із позовом про відшкодування Державою матеріальної шкоди, спричиненої прийняттям норми права всупереч Конституції України.

Проектом закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533) [1], запропонованим головним комітетом в остаточній редакції перед другим читанням, передбачається, що склад матеріальної шкоди, завданої актами та діями, які визнані неконституційними, визначається відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України та включає, зокрема, кошти (чи грошовий еквівалент майна), які особа не отримала, втратила чи сплатила у зв'язку з дією та застосуванням до неї актів, визнаних неконституційними (крім випадків, якщо існують інші способи для отримання чи повернення таких коштів і майна) (частина третя статті 64 проекту закону).

Проект закону не визначає склад моральної шкоди, але передбачає, що шкода відшкодовується із застосуванням загальних положень Цивільного кодексу України щодо відшкодування шкоди в частині, не врегульованій цим Законом (частина перша статті 64 проекту закону). Зокрема відповідно до статті 23 Цивільного кодексу України, моральна шкода – це втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі. Моральна шкода відшкодовується у грошовому еквіваленті, а її розмір визначається судом.

Окремо звернемо увагу, що проект закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533) [1], серед вимог до рішення Конституційного Суду України передбачає, що у мотивувальній частині рішення зазначаються, зокрема порядок виконання рішення та/або особливості порядку відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої актами та діями, що визнані неконституційними (пункт 5 частини четвертої статті 56 проекту закону). Хоча такі приклади вже існують в практиці Конституційного Суду України в резолютивній частині рішення від 7 квітня 2021 року у справі № 3-333/2018(4498/18) Суд зазначив, що громадяни України, на яких поширюється дія статті 54 Закону № 796 (яка цим рішенням визнана неконституційною), мають право на відшкодування шкоди, якої вони зазнали внаслідок дії частини третьої статті 54 Закону № 796 в редакції Закону №76 [22].

Більш того, проектом закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533) пропонується, що Суд у своєму рішенні може визначити особливості порядку відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої актами та діями, що визнані неконституційними, зокрема щодо кола осіб, які мають право на відшкодування, порядку доказування завданої шкоди, граничного розміру відшкодування тощо. У такому разі відшкодування шкоди в судовому порядку здійснюється з урахуванням рішення Суду (частина четверта статті 64 проекту Закону) [1].

Строк звернення до суду у справах щодо відшкодування шкоди. Оскільки натеper на законодавчому рівні не встановлено чіткого та послідовного порядку, то строк звернення до суду у такій категорії справ визначається загальними вимогами кожної юрисдикції. Наприклад, якщо справа пов'язана з відшкодуванням шкоди у вигляді неотриманої частини заробітної плати, то для осіб, які перебувають на публічній службі, це буде строк, передбачений Кодексом адміністративного судочинства України, а для інших категорій працівників – строк, передбачений Кодексом законів про працю.

Слід звернути увагу, що проектом закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533) [1], передбачено встановлення єдиного строку позовної давності за вимогами про

відшкодування шкоди, завданої застосуванням актів і діями, що визнані неконституційними, який становить один рік і обчислюється з дня ухвалення рішення Суду. Більш того, встановлюється додаткова умова, за якої така шкода може бути відшкодована – якщо її було завдано не пізніше трьох років до дня ухвалення рішення Суду. Але це обмежувальне положення, як передбачається, не буде застосовуватися до суб'єкта права на конституційну скаргу, за конституційною скаргою якого ухвалено відповідне рішення Суду (частина п'ята статті 64 проекту закону) [1].

Справляння судового збору у справах про відшкодування шкоди за частиною третьою статті 152 Конституції України. Закон України «Про судовий збір» передбачає випадки, коли за подання позовних заяв судовий збір не справляється. Зокрема, за подання позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів публічної влади, їх посадовими та службовими особами, судовий збір не справляється. Однак аналогічного положення щодо подання позовних заяв про відшкодування шкоди, завданої актами та діями, що визнані неконституційними, Закон України «Про судовий збір» не передбачає. Тому при поданні таких позовних заяв необхідність сплати судового збору слід визначати залежно від категорії позивача та природи спірних правовідносин. Це можуть бути пільгові категорії осіб, передбачені Законом України «Про судовий збір» – військовослужбовці, особи з інвалідністю, учасники бойових дій та інші особи, які звільняються від сплати судового збору в усіх інстанціях або категорії справ, які звільняються від судового збору.

Висновки. Реальне поновлення у правах фізичних та юридичних осіб, яким завдано шкоди неконституційними актами, потребує розробки та впровадження ефективного законодавчого порядку відшкодування шкоди. Відсутність такого закону призводить до правової невизначеності. Аналіз рішень Верховного Суду за 2022 рік свідчить, що висновки щодо застосування частини третьої статті 152 Конституції України, неоднакові і судова практика на шляху забезпечення сталості та єдності. Правові позиції відрізняються різними теоретичними підходами до розуміння правової природи рішень Конституційного Суду України, їх дії в часі, визначення юрисдикції спорів про відшкодування шкоди, завданої неконституційними актами, предмету доказування в цій категорії справ.

Проект закону «Про конституційне провадження» (реєстр. №4533) спрямований, зокрема на усунення прогалин в регулюванні порядку відшкодування шкоди, частково розв'язує неоднозначні питання, але не містить системного підходу до вирішення цього завдання. Також законодавчих змін потребує і Закон України «Про судовий збір», доцільно передбачити, що за подання позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі неконституційними актами та діями судовий збір не справляється.

Література:

1. Порівняльна таблиця до проекту Закону України про конституційне провадження, реєстраційний №4533 Порівняльна таблиця (Друге читання) (10.09.2021). – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/917765>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції

- України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 року у справі №1-22/2001. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>
3. Барабаш Ю., Берченко Г. Ефективність індивідуальної конституційної скарги як засобу захисту прав особи в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 9-21. URL: <https://csu.gov.ua/library/efektyvnist-individualnoyi-konstytutsiynoyi-skargy-yak-zasobu-zahystu-prav-osoby-v-ukrayini>
  4. Бесчастний В. М., Запорожець В. І. Інститут конституційної скарги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). С. 9-20. URL: <https://csu.gov.ua/library/institut-konstytutsiynoyi-skargy-v-ukrayini-suchasnyy-stand-ta-perspektyvy-rozvytku>
  5. Єзеров А. Конституційна скарга і виключні обставини для перегляду справ. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/153161-konstitutsiyna-skarga-i-viklyuchni-obstavini-dlya-pereglyadu-sprav>
  6. Пушняк О.В. До питання про дію в часі рішень Конституційного Суду України. URL: https://legallactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2183%3A28112020-22&catid=270%3A1-122020&Itemid=333&lang=en
  7. Терлецький Д. Хід конем. Відшкодування збитків, отриманих від неконституційних актів. URL: <https://www.liga.net/politics/opinion/hod-konem-vozmeschenie-uscherba-ot-nekonstitutsionnyh-aktov>
  8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 28 квітня 2022 року по справі №240/10144/20. URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=104112802&red=10000355ea8402b1d2bec95f43f9546e2e3c&d=5>
  9. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 14 вересня 2022 року по справі №140/4408/20 URL: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=106243157&red=1000039a1b9732784dc82568ae6fb7556fd709&d=5>
  10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08#n44>
  11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 05 грудня 2018 року по справі №453/686/15-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78325763>
  12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19 листопада 2018 року по справі №755/4893/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77968276>
  13. Постанова Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду від 19 лютого 2021 року по справі №808/1628/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95010526>
  14. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі №4819/49/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93081749>
  15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v025p710-09#Text>
  16. Рішення Конституційного Суду України Другий Сенат у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року №76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text>
  17. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 червня 2021 року по справі №400/4436/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97565413>
  18. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 19 жовтня 2022 року №295/15069/21-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107011713>
  19. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 03 листопада 2022 року по справі № 340/2839/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107105474>
  20. Велика Палата Верховного Суду у постанові від 27 листопада 2019 року по справі №242/4741/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87640679>
  21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 листопада 2022 року по справі №340/2736/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107249524>
  22. Рішення Конституційного Суду України Другий Сенат від 7 квітня 2021 року у справі № 3-333/2018(4498/18) за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text>

Afanasieva M. Reimbursing for damage inflicted by unconstitutional acts: theory, case law and prospective legislation

Summary. The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects and prospective legislation regarding the procedure for reimbursing of damage inflicted by unconstitutional acts. The practice of the Supreme Court for the year 2022 in considering cases regarding reimbursing of damage inflicted to individuals and legal entities was analysed, as well as the draft of the law "On Constitutional Proceedings" (reg. No. 4533).

Considered the following issues: the legal nature and temporal validity of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine regarding the recognition of acts as unconstitutional; jurisdiction, subject composition and the subject of proof in disputes regarding damage compensation, the term of appeal to the court and the procedure for paying the court fee in this category of cases.

Consideration of the theoretical issues of the study proceeds from the thesis that, by its legal nature, the recognition by the Constitutional Court of Ukraine of the unconstitutionality of a law indicates that such laws were contrary to the norms of the Constitution of Ukraine from the moment they were adopted. From the date of adoption of the decision by the Constitutional Court of Ukraine, unconstitutional acts lose their force. Reimbursing of damage always occurs due to an unconstitutional act, that was in force in the past. In this case, we are talking about the retrospective responsibility of the state to the person, and not about the retrospective action at the time of the decision of the Constitutional Court of Ukraine.

The law-enforcement practice of the Supreme Court shows that the court decisions in which the third part of Article 152 of the Constitution of Ukraine is applied still need to ensure constancy and unity. Judicial decisions of the Supreme Court vary both within the same jurisdiction and between different jurisdictions. This situation is due to the lack of legislative regulation of the procedure for reimbursing of damage, as

provided for by part three of Article 152 of the Constitution of Ukraine.

The development of the draft law “On Constitutional Proceedings” (registration No. 4533) is aimed, in particular, at fill gaps in the regulation of the procedure for reimbursement of damage inflicted by unconstitutional acts. An analysis of the prospective legislation shows that the draft law partially resolves controversial issues, but does not contain a systematic

approach to solving this problem. Legislative changes also require the Law of Ukraine “On the court fee”, it is advisable to provide that no court fee is charged for filing a claim for reimbursing damage caused to a person by unconstitutional acts and actions.

Key words: reimbursing pecuniary and non-pecuniary damage, the Rule of law, unconstitutional acts, the decision of the Constitutional Court of Ukraine, retrospective liability.